

DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWA OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ NA UCZELNI WYŻSZEJ

SCIENTIFIC ACTIVITY OF PEOPLE WITH DISABILITIES AT A UNIVERSITY

Dr Mikołaj Olszewski

Uniwersytet Radomski im. Kazimierza Pułaskiego, Polska
e-mail: m.olszewski@urad.edu.pl; <https://orcid.org/0000-0003-1858-8669>

Abstrakt

W artykule przedstawiono system wsparcia prowadzenia działalności naukowej przez osoby z niepełnosprawnościami (studentów, doktorantów, pracowników). Dokonano analizy obowiązujących aktów prawnych. Omówiono możliwości wydatkowania dotacji ministerstwa dotyczącej zapewnienia osobom niepełnosprawnym warunków do pełnego udziału w procesie przyjmowania na studia, kształceniu lub prowadzeniu działalności naukowej. Przedstawione zostały aktywności naukowe studentów i doktorantów z niepełnosprawnością.

Słowa kluczowe: studenci z niepełnosprawnością, doktoranci z niepełnosprawnością, pracownicy z niepełnosprawnością, dostępność, działalność naukowa, uczelnie wyższe

Abstract

The article presents a system of support for conducting scientific activities by people with disabilities (students, doctoral students, employees). An analysis of the applicable legal acts was made. The possibilities of spending the ministry's subsidy on providing disabled people with conditions for full participation in the process of admission to studies, education or scientific activities were discussed. The scientific activities of students and doctoral students with disabilities were presented.

Keywords: students with disabilities, doctoral students with disabilities, accessibility, scientific activity, universities

Wprowadzenie

Na wstępie rozważań dotyczących działalności naukowej osób z niepełnosprawnością, warto zacytować definicję dostępności, która została przyjęta w Strategii UJ 2030, która stanowi swoisty drogowskaz w planowaniu i realizacji działań dostępnościowych na uczelniach wyższych: „dostępność to dążenie do zapewnienia takich warunków środowiska fizycznego, przestrzeni cyfrowej oraz organizacji procesów i metod działania, aby niepełnosprawność i inne szczególne potrzeby nie stanowiły powodu wykluczenia kogokolwiek z nauki, pracy i wszystkich dziedzin życia” [Perdeus-Białek 2023, 7]. Takie rozumienie dostępności oznacza konieczność podejmowania przez uczelnie działań mających na celu likwidację barier we wskazanych obszarach dostępności – również w prowadzeniu badań naukowych. W poniższym artykule podjęto rozważania dotyczące systemu wsparcia działalności naukowej przez osoby z niepełnosprawnością na uczelni wyższej. Źródeł praw związanych z równym dostępem do kształcenia i prowadzenia badań naukowych przez osoby z niepełnosprawnością, należy poszukiwać zarówno w prawodawstwie międzynarodowym oraz krajowym, dotyczącym szkolnictwa wyższego oraz dostępności środowiska akademickiego dla osób z niepełnosprawnością. Niżej zostaną omówione podstawowe regulacje prawne w tym zakresie. Autor przedstawił rezultaty konkursów „Uczelnia dostępna”, których celem była likwidacja barier w procesie kształcenia i prowadzenia badań naukowych. Ponadto, w dalszej części przedstawiono możliwości wspierania działalności naukowej w ramach istniejących rozwiązań (Fundusz Wsparcia Osób z Niepełnosprawnością) oraz omówiono aktywność naukową studentów i doktorantów podejmowaną w ramach zrzesseń oraz kół naukowych. Celem artykułu jest ocena systemu wsparcia działalności naukowej dla osób z niepełnosprawnością, przeprowadzona została analiza aktów prawnych oraz literatury przedmiotu. W artykule podjęto próbę ustalenia barier oraz możliwości w prowadzeniu działalności naukowej przez osoby z niepełnosprawnością. W podsumowaniu sformułowano wnioski, mogące stanowić źródło refleksji oraz dyskusji.

1. Studenci i doktoranci z niepełnosprawnością na uczelniach wyższych

Liczba studiujących osób z niepełnosprawnością stopniowa wzrastała od 828 osób w 1997 r., co stanowiło 0,08% ogółu studiujących, aby w szczytowym okresie osiągnąć liczbę 31 613 osób (1,88% ogółu studiujących), pomimo odczuwalnego na uczelniach już od 2006 r. niżu demograficznego, które w kolejnych latach (zwłaszcza od 2012 r.) skutkowało obniżeniem liczby studentów ogółem, ale także tych z niepełnosprawnością. Po latach spadków liczby studiujących osób ogółem oraz z niepełnosprawnością, od roku akademickiego 2021/2022 ich liczebność nieznacznie wzrosła. W roku akademickim 2023/2024 studenci z niepełnosprawnością (22 451) stanowili 1,80% ogółu studentów, odsetek ten w ostatnich kilkunastu latach utrzymywał się na względnie stałym poziomie z niewielkimi wahaniami.

Tabela nr 1: Liczba studentów na polskich uczelniach w latach 1997-2023

rok akademicki	studenci z niepełnosprawnością (SzN)		studenci ogółem
	ogółem	odsetek SzN w stosunku do ogółu studentów %	
1997/1998	828	0,08	1 086 398
1998//1999	1 362	0,11	1 268 414
1999/2000	1 752	0,12	1 425 846
2000/2001	2 476	0,16	1 578 241
2001/2002	3 338	0,20	1 711 367
2002/2003	4 682	0,26	1 800 548
2003/2004	7 106	0,38	1 850 574
2004/2005	9 247	0,48	1 917 293
2005/2006	14 510	0,74	1 953 832
2006/2007	19 923	1,02	1 941 445
2007/2008	22 988	1,18	1 937 404
2008/2009	25 265	1,31	1 927 762
2009/2010	27 975	1,47	1 900 014
2010/2011	30 096	1,63	1 841 251
2011/2012	30 249	1,71	1 764 060

rok akademicki	studenci z niepełnosprawnością (SzN)		studenci ogółem
	ogółem	odsetek SzN w stosunku do ogółu studentów %	
2012/2013	31 613	1,88	1 676 927
2013/2014	28 940	1,87	1 549 877
2014/2015	27 730	1,89	1 469 386
2015/2016	26 341	1,87	1 405 133
2016/2017	25 121	1,86	1 348 822
2017/2018	23 828	1,84	1 291 870
2018/2019	22 046	1,79	1 230 254
2019/2020	21 240	1,76	1 203 998
2020/2021	20 248	1,66	1 218 046
2021/2022	20 513	1,68	1 218 166
2022/2023	21 562	1,76	1 223 629
2023/2024	22 451	1,80	1 245 153

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Szkoły wyższe i ich finanse*, Główny Urząd Statystyczny Warszawa, Urząd Statystyczny w Gdańsku, Warszawa, Gdańsk 1997-2023.

Studenci z niepełnosprawnością, tak jak pozostali studenci korzystali ze wsparcia materialnego w formie stypendiów: socjalnego, rektora dla najlepszych studentów oraz specjalnego dla osób niepełnosprawnych (zob. tabela nr 2), finansowanych z funduszu pomocy materialnej dla studentów. Pierwotnie – do roku akademickiego 2018/2019 studenci otrzymywali stypendium specjalne dla osób niepełnosprawnych, zaś od roku akademickiego 2019/2020 stypendium dla osób z niepełnosprawnościami, podkreślić należy, iż szczegółowe dane odnośnie do rodzajów otrzymywanych studentów dostępne są w statystyce publicznej od roku akademickiego 2011/2012, wielu studentów z niepełnosprawnością odnosiło sukcesy w nauce – otrzymując stypendium Rektora: od 8,12% w (2011/2012) do 10,6% (2023/2024), niemała ich liczba pobierała również stypendium socjalne, z wyraźną tendencją spadkową w ostatnich latach.

Tabela nr 2: Pomoc materialna dla studentów z niepełnosprawnością w latach 1997-2023

Rok akademicki	studenci z niepełnosprawnością otrzymujący					
	stypendium ogółem	tylko stypendium specjalne dla ON (od 2019 stypendium dla ON)	stypendium specjalne dla ON i inne stypendia ¹	jednocześnie stypendium socjalne i stypendium specjalne dla ON	jednocześnie stypendium rektora dla najlepszych studentów i specjalne dla ON	jednocześnie stypendium socjalne, stypendium rektora dla najlepszych studentów i stypendium dla ON
1998//1999	-	485	-	-	-	-
1999/2000	-	614	-	-	-	-
2000/2001	1 721	1 002	-	-	-	-
2001/2002	2 605	1 576	991	-	-	-
2002/2003	3 710	2 238	1 404	-	-	-
2003/2004	5 418	3 319	2 115	-	-	-
2004/2005	5 485	4 427	1 058	-	-	-
2005/2006	15 006	7 796	7 210	-	-	-
2006/2007	19 361	10 726	8 635	-	-	-
2007/2008	21 919	12 903	9 016	-	-	-
2008/2009	24 296	15 117	9 179	-	-	-
2009/2010	26 553	17 488	9 065	-	-	-
2010/2011	28 280	18 653	9 627	-	-	-
2011/2012	27 317	17 598	9 719	6 519	2 220	980
2012/2013	26 611	17 416	9 195	6 214	2 240	741
2013/2014	25 294	16 219	9 075	6 219	2 078	778
2014/2015	24 326	15 559	8 767	6 054	1 965	748
2015/2016	23 028	14 598	8 430	5 785	1 904	741
2016/2017	21 678	13 842	7 836	5 341	1 780	715
2017/2018	20 109	13 179	6 930	4 502	1 774	654
2018/2019	19 028	12 935	6 093	3 713	1 789	591
2019/2020	17 954	12 829	5 125	2 937	1 713	475
2020/2021	17 108	12 683	4 425	2 228	1 829	368
2021/2022	17 471	13 401	4 070	1 871	1 885	314
2022/2023	17 694	13 926	3 768	1 533	1 972	263
2023/2024	18 768	15 002	3 766	1 500	1 995	271

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Szkoły wyższe i ich finanse*.

¹ Stypendium socjalne oraz stypendium rektora dla najlepszych studentów.

Pomoc materialną otrzymywali również doktoranci z niepełnosprawnością (zob. tabela nr 3). Dane GUS dostępne są od 2008 r. – mogli oni wnioskować o stypendium specjalne. Wraz ze zmianami w kształceniu doktorantów: od roku akademickiego 2019/2020 studia doktoranckie zastąpiono kształceniem w szkołach doktorskich, a dotychczasowy system studiów doktoranckich jest wygaszany, co skutkuje również stopniowo malejącą liczbą doktorantów w tej formie kształcenia. W świetle obecnie obowiązujących przepisów, doktorant z niepełnosprawnością jest uprawniony do otrzymania stypendium w Szkole Doktorskiej w wysokości wyższej o 30% od kwoty wskazanej w art. 209 ust. 4 pkt 1 ustawy *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*².

Tabela nr 3: Pomoc materialna dla doktorantów z niepełnosprawnością w latach 2008-2023

Rok akademicki	doktoranci z niepełnosprawnością		
	otrzymujący stypendia ogółem	otrzymujący tylko stypendia specjalne	otrzymujący stypendia specjalne i inne stypendia
2008/2009	328	219	109
2009/2010	437	304	133
2010/2011	536	362	174
2011/2012	648	415	233
2012/2013	739	469	270
2013/2014	829	521	308
2014/2015	975	620	355
2015/2016	1 000	619	381
2016/2017	1 054	635	419
2017/2018	1 003	614	389
2018/2019	917	568	349
2019/2020	682	450	1 194
2020/2021	-	479	-
2021/2022	-	309	-
2022/2023	-	150	-
2023/2024	-	44	

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Szkoły wyższe i ich finanse*.

² Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*, Dz. U. z 2023 r., poz. 742 z późn. zm. [dalej: p.s.w.n.].

2. Ewolucja regulacji prawnych dotyczących dostępności procesu kształcenia i prowadzenia działalności naukowej dla osób z niepełnosprawnością

Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych z 2006 r.³ nie zawiera bezpośrednich uregulowań dotyczących działalności naukowej osób z niepełnosprawnością, można taktować ją jako źródło praw, ale i obowiązków jakimi osoby z niepełnosprawnościami powinny być obarczane w nowoczesnym społeczeństwie opartym na wiedzy. Zgodnie z art. 24, pkt 5 k.p.o.n. osoby z niepełnosprawnością powinny mieć dostęp do szkolnictwa wyższego bez dyskryminacji i na zasadzie równości z innymi osobami, przy jednoczesnej gwarancji, iż zastosowane zostaną racjonalne usprawnienia dla osób niepełnosprawnych. Powyższa regulacja dotyczy nie tylko możliwości uzyskania wyższego wykształcenia, ale także prowadzenia działalności naukowej. Jak podkreśla K. Paluszek, działalność ta obejmuje nie tylko uczestnictwo w wydarzeniach naukowych, ale z uwagi na działalność statutową uczelni wyższych, zgodnie z treścią art. 9 k.p.o.n. dotyczącego dostępności – również umożliwienie osobom niepełnosprawnym niezależnego życia i uczestnictwa we wszystkich sferach życia [Paluszek 2023, 5]. Działalność naukowa osób z niepełnosprawnością dotyczy aktywności związanej z udziałem w różnego rodzaju wydarzeniach naukowych jak konferencje, seminaria, które są okazją do wymiany poglądów, prezentacji wyników badań, ale także z publikowaniem tekstów naukowych. W wymiarze podmiotowym dotyczy to studentów, doktorantów oraz pracowników. Problematyka potrzeby zapewnienia wsparcia młodym naukowcom z niepełnosprawnościami była podnoszona przez Rzecznika Praw Obywatelskich w piśmie do Ministra Edukacji i Nauki⁴, który wskazał, iż zgodnie z zaleceniami Komisji Europejskiej, należy dążyć do tego, aby grantodawcy lub pracodawcy zapewnili warunki pracy naukowców, w tym naukowców z niepełnosprawnościami, na tyle elastyczne – stosownie do potrzeb (czas pracy, praca w niepełnym wymiarze, praca zdalna), aby

³ Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzona w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r., Dz. U. z 2012 r., poz. 1169 [dalej: k.p.o.n.].

⁴ Pismo Rzecznika Praw Obywatelskich do Ministra Edukacji i Nauki z dnia 3 lipca 2023 r., sygn. XI.7033.1.2023.MWR, https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2023-07/Do_MEiN_naukowcy_ozn_dostepnosc_3.07.2023.pdf [dostęp: 26.02.2025].

osiągnąć efektywne wyniki prowadzonych przez nich badań naukowych zgodnie z obowiązującymi przepisami krajowymi.

Na poziomie krajowym, pomimo ratyfikowania k.p.o.n. w 2012 r., możliwość prowadzenia działalności naukowej napotykała na liczne bariery. Pierwsze regulacje dotyczące wsparcia studentów z niepełnosprawnością na uczelniach wyższych, można odnaleźć w ustawie *Prawo o szkolnictwie wyższym* z 2005 r.⁵ W art. 94 ust. 1 pkt. 11, uczelnie od 1 stycznia 2007 r. otrzymywały dotację na realizację „zadań związanych z kształceniem i rehabilitacją leczniczą osób niepełnosprawnych”⁶. Ponadto wraz z nowelizacją ustawy p.s.w., od 1 października 2011 r. do podstawowych zadań uczelni zaliczono stwarzanie osobom niepełnosprawnym warunków do pełnego udziału w procesie kształcenia i w badaniach naukowych (art. 13 ust. 1 pkt. 9 p.s.w.). Powyższa nowelizacja ustawy p.s.w. zmieniła podejście ustawodawcy do kwestii niepełnosprawności. Ponadto, zmodyfikowany został art. 162 p.s.w., który od 1 października 2011 r. nakazywał uczelniom w regulaminach studiów określać warunki właściwej realizacji procesu dydaktycznego, z uwzględnieniem szczególnych potrzeb studentów będących osobami niepełnosprawnymi [Szumliński 2023, 206]. Kolejną formą wsparcia było stypendium specjalne dla osób z niepełnosprawnością (art. 180 p.s.w.)⁷.

Pomimo dokonania zmian w dotacji podmiotowej, ministerstwo nie stworzyło żadnych wytycznych odnośnie do możliwości wydatkowania dotacji. Art. 94 ustawy p.s.w. odnosił się jedynie do kształcenia, a nie prowadzenia badań naukowych. W rezultacie uczelnie nie wydawały środków efektywnie, gdyż obawiały się ewentualnych zarzutów o niewłaściwe ich wydatkowanie, przy braku dostatecznej wiedzy w zakresie

⁵ Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym*, Dz. U. poz. 1365 z późn. zm. [dalej: p.s.w.].

⁶ Po nowelizacji w art. 94 p.s.w., od 1 stycznia 2012 r. dotacja na realizację zadań związanych ze stwarzaniem studentom i doktorantom, będącym osobami niepełnosprawnymi warunków do pełnego udziału w procesie kształcenia”, co w porównaniu do art. 13 ust. 1 pkt. 9 p.s.w. dotyczącego podstawowych zadań uczelni – stwarzania osobom niepełnosprawnym warunków do pełnego udziału w procesie kształcenia i w badaniach naukowych stanowiło zawężenie możliwości wydatkowania dotacji jedynie na działania związane z kształceniem.

⁷ Doktoranci z niepełnosprawnością mieli możliwość otrzymania stypendium specjalnego dla osób z niepełnosprawnością na podstawie art. 190 p.s.w.

wyrównywania szans edukacyjnych studentów z niepełnosprawnością [Sztobryn-Giercuskiewicz 2023, 83]. Potwierdzeniem są dane zawarte w raporcie Najwyższej Izby Kontroli, która w latach 2015-2017 kontrolowała uczelnie w zakresie wydatkowania dotacji podmiotowej. Z raportu wynika, iż uczelnie wydawały jedynie 9% dotacji na działania związane z zakupem sprzętu i pomocy dydaktycznych dla studentów i doktorantów z niepełnosprawnością. Ponadto większość uczelni (13 z 15) z własnej inicjatywy podejmowała działania mające na celu rozpoznanie potrzeb niepełnosprawnych studentów i doktorantów, celem dostosowania działalności dydaktyczno-naukowej⁸.

Należy, tutaj podkreślić, iż pomimo ratyfikacji k.p.o.n. w 2012 r. w omawianym okresie nie było woli politycznej do wprowadzenia zmian. Jednak w środowisku akademickim zauważalna była dyskusja oraz woła podejmowania wysiłków mających na celu zapewnienie osobom z niepełnosprawnościami dostępu do kształcenia i prowadzenia działalności naukowej. Kluczowe dla tego procesu było wprowadzenie przez organy ustawodawcze odpowiednich regulacji prawnych, które stworzyły możliwości wspierania osób z niepełnosprawnością na uczelniach – miało to miejsce w latach 2018-2019 [Szulc 2022, 119].

Pierwszą istotną zmianą było uchwalenie ustawy p.s.w.n. Przede wszystkim w art. 11 ust. 1 pkt 6 lit. a-c rozszerzono katalog otrzymujących wsparcie. Określono, iż zadaniem uczelni jest: „stwarzanie osobom niepełnosprawnym warunków do pełnego udziału w: procesie przyjmowania na uczelnię w celu odbywania kształcenia; kształceniu; prowadzeniu działalności naukowej”. Uzupełnieniem powyższej regulacji są: art. 365 ust. 6, art. 371 ust. 2 oraz art. 402 ust. 3 p.s.w.n. precyzujące, iż środki finansowe w ramach dotacji podmiotowej przeznacza się na zadania związane z zapewnieniem osobom niepełnosprawnym warunków do pełnego udziału w procesie przyjmowania na studia, do szkół doktorskich, kształceniu na studiach i w szkołach doktorskich lub prowadzeniu działalności

⁸ Raport Najwyższej Izby Kontroli, *Realizacja przez uczelnie akademickie i zawodowe obowiązku stwarzania niepełnosprawnym studentom i doktorantom warunków do pełnego udziału w procesie kształcenia i w badaniach naukowych*, https://www.nik.gov.pl/kontrola/wyniki-kontroli-nik/pobierz,lol~p_18_087_201804060812531523002373~01,typ,kk.pdf [dostęp: 26.02.2025], s. 9, 12.

naukowej⁹. Ponadto ustawa p.s.w.n. wprowadziła możliwość uzyskania przez doktoranta z niepełnosprawnością (legitymującego się orzeczeniem o niepełnosprawności) stypendium doktoranckiego w wysokości zwiększonej o 30% kwoty wskazanej w art. 209 ust. 4 pkt 1. Ważnym uzupełnieniem powyższej zmiany legislacyjnej było opublikowanie przez Ministerstwo przykładowego katalogu¹⁰ wydatkowania przez uczelnie środków z dotacji podmiotowej w ramach Funduszu Wsparcia Osób Niepełnosprawnych. Trudno się nie zgodzić z J. Sztobryn-Giercuskiewicz, która wskazuje na kontrowersyjność tej regulacji – wspieranie pracowników z niepełnosprawnościami jedynie w prowadzeniu działalności naukowej. Regulacja ta wyklucza z obowiązku wsparcia pracowników nienaukowych – administrację, lektorów, pracowników wyłącznie dydaktycznych, pracowników technicznych itp., będących osobami z niepełnosprawnościami [Sztobryn-Giercuskiewicz 2023, 83].

Drugą istotną zmianą w zakresie wspierania osób z niepełnosprawnościami w procesie kształcenia i badań naukowych było uchwalenie dwóch ustaw regulujących kwestię dostępności: *o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami*¹¹ oraz *o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych*¹². W ich treści po raz pierwszy w krajowym prawodawstwie zdefiniowano dostępność – wyróżniając trzy kategorie: architektoniczną, cyfrową oraz komunikacyjno-informacyjną. Zdefiniowano (art. 2 ust. 3 u.d.), osobę ze szczególnymi potrzebami jako osobę, która ze względu na swoje cechy zewnętrzne lub wewnętrzne, albo ze względu na okoliczności, w których się znajduje, musi podjąć dodatkowe

⁹ Zob. Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 25 września 2018 r. w sprawie sposobu podziału dla uczelni środków finansowych na świadczenia dla studentów oraz na zadania związane z zapewnieniem osobom niepełnosprawnym warunków do pełnego udziału w procesie przyjmowania na studia, do szkół doktorskich, kształceniu na studiach i w szkołach doktorskich lub prowadzeniu działalności naukowej, Dz. U. z 2021 r., poz. 384.

¹⁰ Przykładowy katalog wydatków z dotacji na wsparcie procesu kształcenia i prowadzenia badań osób z niepełnosprawnościami (18.02.2020), <https://www.gov.pl/web/nauka/przykladowy-katalog-wydatkow-z-dotacji-na-wsparcie-procesu-ksztalcenia-i-prowadzenia-badan-osob-z-niepełnosprawnościami> [dostęp: 20.02.2025].

¹¹ Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami, Dz. U. poz. 1696 z późn. zm. [dalej: u.d.].

¹² Ustawa z dnia 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych, Dz. U. poz. 848 z późn. zm.

działania lub zastosować dodatkowe środki w celu przezwyciężenia bariery, aby uczestniczyć w różnych sferach życia na zasadzie równości z innymi osobami”. Ponadto doprecyzowano definicję bariery, przez którą należy rozumieć „przeszkodę lub ograniczenie architektoniczne, cyfrowe lub informacyjno-komunikacyjne, które uniemożliwia lub utrudnia osobom ze szczególnymi potrzebami udział w różnych sferach życia na zasadzie równości z innymi osobami” (art. 2 ust. 1 u.d.). Obie definicje w istotny sposób wpływają na zapewnienie dostępności procesu kształcenia i prowadzenia badań naukowych.

Niewątpliwie widoczną konsekwencją regulacji zawartych w obu ustawach dla osób z niepełnosprawnościami jest to, iż cała infrastruktura uczelni powinna być dostosowana do ich specyficznych potrzeb, w tym dla prowadzenia działalności naukowej. Obiekty i sale, w których odbywają się wydarzenia naukowe, ich wyposażenie winny być dostępne. Ponadto strony internetowe i materiały konferencyjne winny być dostosowane do każdej kategorii niepełnosprawności i uwzględniać ich szczególne potrzeby, jakie mogą posiadać potencjalni użytkownicy – studenci, doktoranci, słuchacze studiów podyplomowych czy pracownicy uczelni. Wychodząc naprzeciw tym regulacjom, niektóre uczelnie zaplanowały w swoich strategiach podjęcie działań w ramach zapewnienia dostępności oraz odpowiednich warunków przy prowadzeniu działalności naukowej. Przykładem może być przyjęta strategia na Uniwersytecie Jagiellońskim. W ramach tego dokumentu przewidziano szereg zadań do realizacji kierowanych do osób z niepełnosprawnościami. Można np. przeczytać o zapewnianiu warunków do prowadzenia badań naukowych czy też o zapewnianiu warunków kształcenia i rozwoju w ramach szkół doktorskich [Górniak 2023, 9].

W latach 2019-2021 uczelnie miały możliwość ubiegać się o współfinansowanie likwidacji barier w kształceniu i prowadzeniu działalności naukowej w ramach trzech naborów konkursowych „Uczelnia dostępna”. W ramach trzech edycji konkursu uczelnie zrealizowały działania z zakresu dostępności w następujących obszarach: struktura organizacyjna jednostki ds. dostępności, architektura, technologie wspierające, procedury, rodzaje wsparcia edukacyjnego, szkolenia podnoszące świadomość niepełnosprawności. Realizacja projektów była kamieniem milowym w procesie kształtowania świadomości niepełnosprawności wśród pracowników uczelni na temat barier w dostępie do edukacji wyższej, szczegóły w tabeli nr 4.

Tabela nr 4: Uczelnie dążące do dostępności – ogólne dane

Konkurs	Uczelnia dostępna I	Uczelnia dostępna II	Uczelnia dostępna III
ogłoszenie	14 grudnia 2019 r.	13 lutego 2020 r.	19 kwietnia 2021 r.
liczba uczelni	85	66	51
ścieżka MINI	22	12	22
ścieżka MIDI	40	35	29
ścieżka MINI+MIDI	12	15	-
ścieżka MAXI	11	4	-
uczelnie publiczne/ niepubliczne	42/43	32/34	24/27
wartość projektów	321 mln zł	249 mln zł	116 mln zł

Źródło: Marciniak i Ardyn, 2022, 4; Dziurdzik, Kwinta, Klimczak, i in. 2021, 2.

3. Dotacja podmiotowa na kształcenie i prowadzenie działalności naukowej

W ramach dotacji możliwe jest finansowanie następujących działań związanych m.in. z procesem kształcenia oraz prowadzenia działalności naukowej przez studentów, doktorantów słuchaczy studiów podyplomowych oraz pracowników z niepełnosprawnością, w szczególności: zakup literatury specjalistycznej i naukowej oraz niezbędnego wyposażenia, sprzętu i urządzeń specjalistycznych, oprogramowania, licencji niezbędnych do prowadzenia działalności naukowej o wartości nieprzekraczającej 10 000 zł (co stanowi istotne ograniczenie); dostosowanie materiałów dydaktycznych oraz naukowych do potrzeb studentów, doktorantów słuchaczy z niepełnosprawnością; finansowanie dodatkowych (ponadnormatywnych) kosztów uczestnictwa w wydarzeniu naukowym krajowym bądź zagranicznym¹³; finansowanie kosztów publikacji artykułu naukowego, pod warunkiem, iż dotyczy problematyki dostępności dla osób z niepełnosprawnością¹⁴ oraz zapewnienie dostępności wydarzenia naukowego¹⁵. Przedstawiony

¹³ Co do zasady uczelnia powinna finansować koszty uczestnictwa w wydarzeniu naukowym zgodnie z wytycznymi ministerstwa zawartymi w przykładowym katalogu.

¹⁴ Niedozwolone jest finansowanie z dotacji artykułu niezwiązanego tematyką dostępności uczelni dla osób niepełnosprawnych w czasopismach.

¹⁵ Zapewnienie dostępności może polegać m.in. na obecności tłumacza polskiego języka

na stronie Ministerstwa katalog ma charakter otwarty i uczelnie mają swobodę w realizacji także innych zadań, zgodnych z przeznaczeniem i charakterem dotacji. Pewnym ograniczeniem jest pozostawienie 30% dotacji jako rezerwy w razie konieczności poniesienia dodatkowych wydatków.

Warto podkreślić, iż Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego uelaśczytniło częściowo swoje pierwotne stanowisko, przyjmując w p.s.w.n. postulowany od długiego czasu model niepełnosprawności zawarty w k.p.o.n., odwołujący się do modelu zbudowanego na podstawie praw człowieka (*human-rights based model*), w którym nie fakt orzeczenia o niepełnosprawności jest podstawą do udzielania wsparcia, lecz doświadczanie przez jednostkę faktycznych barier w dostępie do praw obywatelskich, dóbr i usług, wynikających z jej stanu zdrowia [Sztobryn-Giercuskiewicz 2023, 87]. Oznacza to, iż dopuszczono możliwość skorzystania ze środków dotacji bez wymogu posiadania przez petenta orzeczenia o niepełnosprawności. Paradoksalnie uczelnie nadal otrzymują dotację w wysokości uzależnionej od liczby osób z orzeczeniem o niepełnosprawności. Może to skutkować wspieraniem jedynie osób posiadających orzeczenie o niepełnosprawności lub dokumentu równoważnego lub rozszerzać zakres podmiotowy wsparcia w zależności od regulacji wewnętrznych przyjętych na uczelniach, przy czym w przypadku osób bez orzeczenia oferowane może być wsparcie bezkosztowe, a kosztowe dla tych z orzeczeniem, jak zabezpieczenie finansowe dla uczelni.

Pomimo nowelizacji p.s.w.n. w praktyce uczelnie w niewielkim stopniu oferują wsparcie w prowadzeniu działalności naukowej dla wszystkich trzech kategorii (student, doktorant, pracownik z niepełnosprawnością). Jak zauważa K. Paluszek, oferta wsparcia ze strony uczelni wyższych jest najczęściej ograniczana przedmiotowo – do kształcenia (z wyłączeniem albo ograniczeniem działalności naukowej) oraz podmiotowo – do odbiorców kształcenia (studentów, doktorantów czy słuchaczy studiów podyplomowych), z wyłączeniem pracowników dydaktycznych i badawczych [Paluszek 2023, 8]. Uczelnie oferują wsparcie pracownikom z niepełnosprawnością w działalności naukowej. Przykładem może być Uniwersytet Warszawski świadczący wsparcie w BON nie dla studentów czy doktorantów z niepełnosprawnością, ale

migowego, zapewnieniu napisów na żywo, opracowaniu informacji o wydarzeniu w języku prostym, zapewnieniu komunikacji alternatywnej w punktach obsługi i rejestracji [Cygan i Warda 2023, 15].

również pracowników¹⁶. Dobrym przykładem są: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie¹⁷ oraz Uniwersytet Rzeszowski – wspierające udział pracowników i studentów w konferencjach naukowych oraz wydarzeniach naukowych¹⁸. Uniwersytet Szczeciński opublikował podręcznik dobrych praktyk: *Wydarzenia dostępne dla wszystkich*, adresowany do pracowników uniwersytetu, członków samorządu studenckiego, kół naukowych oraz innych osób organizujących konferencje naukowe [Cygan i Warda 2023, 12-32].

Pomocnym narzędziem w prowadzeniu działalności naukowej przez osoby z niepełnosprawnością może być umowa międzyuczelniana oraz podjęcie współpracy jako uczelni partnerskiej z Uniwersytetem Warszawskim w ramach Akademickiej Biblioteki Cyfrowej. Biblioteka ta umożliwia także współdzielenie zbiorów utworzonych lub zgromadzonych przez uczelnie partnerskie, które przystąpiły do niej, w celu udostępnienia jej zasobów naukowych swoim studentom, doktorantom oraz pracownikom naukowym, gdy niepełnosprawność uniemożliwia im korzystanie ze źródeł naukowych opublikowanych w formie papierowej.

4. Aktywność naukowa studentów i doktorantów na uczelni wyższej

Poza możliwością uczestniczenia w wydarzeniach naukowych jakimi są konferencje, seminaria, wykłady służące dyskusji, wymiana poglądów, ważnym elementem wspierania rozwoju naukowego studentów i doktorantów jest możliwość podejmowania działalności naukowej w innych formach: np. w ramach istniejących organizacji zrzeszających studentów

¹⁶ O wsparciu pracowników UW w działalności naukowej zob. <https://bon.uw.edu.pl/dla-pracownikow-niepelnosprawnych/> [dostęp: 17.02.2025].

¹⁷ *Regulamin przyznawania wsparcia w ramach dotacji podmiotowej przeznaczonej na realizację zadań związanych z zapewnieniem osobom niepełnosprawnym warunków do pełnego udziału w procesie przyjmowania na studia, do szkół doktorskich, kształceniu na studiach i w szkołach doktorskich lub prowadzeniu działalności naukowej obowiązujący na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Załącznik do Zarządzenia Nr 58/2023 Rektora UMCS*, <https://phavi.umcs.pl/at/attachments/2023/0802/105221-regulamin-dotacji-zno.pdf> [dostęp: 17.02.2025].

¹⁸ Informator Biura ds. Osób z Niepełnosprawnościami Uniwersytetu Rzeszowskiego, nr 15/2024, s. 40, https://bon.ur.edu.pl/files/user_directory/1095/BON/Biuletyny/aktywni_i_sprawni_15_2024.pdf [dostęp: 17.02.2025].

z niepełnosprawnością lub poprzez aktywne uczestnictwo studentów/doktorantów w kołach naukowych funkcjonujących na uczelniach. Nierzadko rezultatem takich aktywności studentów jest uczestniczenie w wydarzeniach naukowych bądź publikacja artykułu. W poniższej tabeli przedstawione zostały organizacje studentów z niepełnosprawnością, działające na uczelniach.

Tabela nr 5: Organizacje zrzeszające studentów z niepełnosprawnością

Uczelnia	Nazwa organizacji	Cele
Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica w Krakowie	Zrzeszenie Studentów Niepełnosprawnych Akademii Górniczo-Hutniczej ¹⁹	Organizacja konferencji naukowych dotyczącym problematyki niepełnosprawności
Politechnika Poznańska	Stowarzyszenie Studentów z Niepełnosprawnościami Politechniki Poznańskiej „Nieprzeciętni”	Wspieranie działań studentów niepełnosprawnych i promocja ich inicjatyw.
Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu	Zrzeszenie Studentów Niepełnosprawnych UAM „Ad Astra”	Organizacja licznych wydarzeń, wyjazdów, spotkań integracyjnych i warsztatów.
Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie	Zrzeszenie Studentów Niepełnosprawnych	Upowszechnianie wiedzy o problemach osób z niepełnosprawnością. Organizacja seminariów Uczestnictwo w konferencjach poświęconych zagadnieniu niepełnosprawności.
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy	Zrzeszenie Studentów Niepełnosprawnych Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego	Udział w konferencjach i innych wydarzeniach dotyczących problematyki osób niepełnosprawnych.

¹⁹ ZSN było pierwszą organizacją w Polsce zrzeszającą studentów z niepełnosprawnością [Sztobryn-Giercuskiewicz 2016, 106-107].

Uczelnia	Nazwa organizacji	Cele
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie	Zrzeszenie Studentów Niepełnosprawnych „Alter Idem”	Integracja społeczności akademickiej z osobami z niepełnosprawnościami, co odbywa się na przykład poprzez uczestnictwo w konferencjach naukowych dotyczących niepełnosprawności.
Uniwersytet Warszawski	Studenckie Zrzeszenie Osób Niepełnosprawnych UW	Popularyzowanie kwestii dotyczących niepełnosprawności na płaszczyźnie badawczej i akademickiej dzięki organizowaniu spotkań oraz konferencji poświęconych studiom nad niepełnosprawnością (<i>disability studies</i>).
Uniwersytet Zielonogórski	Rada Studentów z Niepełnosprawnością	Podjęmowanie działań naukowych (badań empirycznych, organizacja konferencji, seminariów, sesji naukowych).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie stron/mediów społecznościowych organizacji studenckich.

Członkami organizacji przedstawionych w powyższej tabeli są studenci – zarówno z orzeczeniem o niepełnosprawnością, jak i studenci nieposiadający orzeczenia, a zainteresowani problematyką niepełnosprawności. Analizując ich aktywność naukową, warto spojrzeć na koła naukowe, których działalność koncentruje się wokół interdyscyplinarnych studiów nad niepełnosprawnością. Przykładem może być działające na Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej koło naukowe *Disability Studies*, w ramach którego studenci rozwijają swoje zainteresowania, pogłębiają wiedzę oraz zdobywają nowe umiejętności. Odbywa się to poprzez uczestnictwo w konferencjach naukowych lub pisanie artykułów naukowych. Oczywiście przykładów można podawać więcej – np. funkcjonowanie licznych kół naukowych działających na kierunkach pedagogicznych, w tym szczególnie związanych z pedagogiką specjalną: koła naukowe na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Uniwersytecie Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Uniwersytecie w Siedlcach, Uniwersytecie Zielonogórskim. Dobrym przykładem działalności publikacyjnej studentów i doktorantów są „Studenckie Zeszyty Naukowe Pedagogiki Specjalnej”, wydawane przez UKEN czy też publikacje

w czasopiśmie „Student Niepełnosprawny Szkice i Rozprawy” studentek koła naukowego *Inclusion* na Uniwersytecie w Siedlcach. Reasumując, działalność kół naukowych stanowi doskonały przykład angażowania studentów w podejmowanie badań empirycznych dotyczących problematyki niepełnosprawności czy dostępności uczelni wyższych.

Podsumowanie

Mając na uwadze art. 9 i 25 k.p.o.n., uczelnie winny podjąć działanie zmierzające do rozszerzenia oferty wsparcia w zakresie działalności naukowej przez studentów, doktorantów oraz pracowników z niepełnosprawnością przez swoje komórki wewnętrzne: pełnomocników ds. osób z niepełnosprawnością, biura osób z niepełnosprawnością czy centra dostępności. Pozytywne zmiany w obszarze prowadzenia działalności naukowej nie wynikają jedynie ze zmian w prawie, ale także z rezultatów projektów zrealizowanych na przestrzeni lat 2019-2023 w ramach trzech edycji konkursu „Uczelnia dostępna”, w ramach których uczelnie tworzyły bądź rozbudowywały system wsparcia w obszarze kształcenia i prowadzenia badań przez osoby z niepełnosprawnością oraz ze szczególnymi potrzebami – poprzez stworzenie wewnętrznych procedur regulujących poszczególne obszary wsparcia. Jednakże analiza zasad udzielania wsparcia w ramach dotacji podmiotowej wskazała, iż uczelnie koncentrowały się przede wszystkim na procesie przyjmowania na studia oraz kształceniu oraz prowadzeniu działalności naukowej przez studentów, doktorantów z niepełnosprawnością, zaś nieliczne uczelnie wspierały działalność naukową pracowników z niepełnosprawnością. K. Roszewska pisząc o prawie do dostępności zwróciła uwagę, iż pewne prawa powstają, ponieważ społeczeństwo staje się ich świadome. Często poprzedza je szeroka debata publiczna, w której przedstawiane są argumenty z różnych perspektyw [Roszewska 2019, 171]. Ustawy dostępnościowe nakładają na uczelnie wyższe liczne zobowiązania, co przy ich ograniczonych możliwościach finansowych na likwidację barier w procesie kształcenia i prowadzenia badań, skutkować może koniecznością wnioskowania przez uczelnie o środki finansowe na dostępność w nowej perspektywie budżetowej na lata 2021-2027. Dotychczas rozstrzygnięto dwa nabory konkursowe. W pierwszym rozstrzygniętym naborze „Uczelnie coraz bardziej dostępne” o środki wnioskowało 120 uczelni,

a środki w wysokości 419 489 205,40 zł otrzymało 57 uczelni²⁰. W drugim rozstrzygniętym naborze „Dostępność podmiotów szkolnictwa wyższego” o środki aplikowało 110 uczelni wyższych, a 48 z nich otrzymało środki w wys. 215 731 970,15 zł²¹. Liczba uczelni ubiegających się o środki świadczy o tym jak duże są potrzeby i zarazem koszty inwestycji czyniących uczelnie dostępnymi. Z pewnością przedmiotem dyskusji winien stać się sposób obliczania wysokości dotacji przez ministerstwo, ponieważ algorytm dotyczy liczby studentów z niepełnosprawnością, którzy otrzymali wsparcie w roku poprzedzającym otrzymanie dotacji, a nie w odniesieniu do aktualnych potrzeb, które są zwiększone w związku z zapewnieniem dostępności osobom z niepełnosprawnością oraz szczególnymi potrzebami. Artykuł jest próbą oceny stanu faktycznego dotyczącego wsparcia działalności naukowej. Tworzenie uczelni dostępnych – instytucji wolnych od barier jest procesem złożonym, zaś celem jest wzrost liczby osób z niepełnosprawnościami zainteresowanych kształceniem na poziomie wyższym. Zdaniem Autora może stanowić to przyczynek do refleksji, polemik czy dyskusji nad obowiązującymi przepisami.

PIŚMIENNICTWO

- Cygan, Marta, i Anna Warda. 2023. *Wydarzenia dostępne dla wszystkich. Podręcznik dobrych praktyk*. Szczecin: Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Dziurdzik, Andrzej, Joanna Kwinta, Tomasz Klimczak, i in. 2021. „Raport końcowy z ewaluacji: Ocena realizacji i pierwszych efektów konkursów PO WER. Działania 3.5 „Uczelnia dostępna” oraz „Centrum wiedzy o dostępności”” <https://www.gov.pl/web/ncbr/wzrasta-dostepnosc-uczelnia> [dostęp: 21.02.2025].
- Górniak, Jarosław. 2023. „Zapewnienie dostępności w Strategii rozwoju Uniwersytetu Jagiellońskiego.” W *Wybrane aspekty niepełnosprawności z perspektywy uczelni*, red. Beata Tobiasz-Adamczyk, 7-11. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. <https://doi.org/10.4467/K7496.61/23.23.17997>
- Marciniak, Anna, i Jakub Ardyn. 2022. „Założenia i efekty konkursów finansowanych z EPS (III osi PO WER) w obszarze dostępności w szkolnictwie wyższym.” <https://www.gov.pl/attachment/3a199a48-e8a2-4857-a315-61e41782fdf1> [dostęp: 22.02.2025].

²⁰ *Uczelnie coraz bardziej dostępne*, <https://www.gov.pl/web/ncbr/uczelnie-coraz-bardziej-dostepne> [dostęp: 22.03.2025].

²¹ *Dostępność podmiotów szkolnictwa wyższego*, <https://www.gov.pl/web/ncbr/dostepnosc-podmiotow-szkolnictwa-wyzszego> [dostęp: 22.03.2025].

- Paluszek, Karolina. 2023. „Dostępność wydarzeń naukowych organizowanych przez polskie uczelnie w perspektywie udziału osób niepełnosprawnych oraz innych osób ze szczególnymi potrzebami.” *Forum Polityki Kryminalnej* nr 2:1-28. <https://doi.org/10.31261/FPK.2023.06.05>
- Perdeus-Białek, Małgorzata. 2023. „Wstęp.” W *Odpowiedzialne wsparcie a zrównoważony rozwój, czyli o siedmiu zasadach wsparcia edukacyjnego będących filarami edukacji włączającej w szkolnictwie wyższym*, red. Małgorzata Perdeus-Białek, 5-7. Kraków: Wydawnictwo Centrum Dostępności Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Roszevska, Katarzyna. 2021. „Accessibility – One of the Human Rights or the Means of Their Implementation.” *Prawo i Więź* nr 3:158-76. <https://doi.org/10.36128/prw.vi37.29>
- Sztobryn-Giercuskiewicz, Joanna. 2016. „Alter idem – student z niepełnosprawnością w systemie szkolnictwa wyższego.” W *Samodzielni, zaradni, niezależni. Ludzie niepełnosprawni w systemie polityki, pracy i edukacji*, red. Elżbieta Zakrzewska-Manterys, i Jakub Niedbalski, 99-145. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Sztobryn-Giercuskiewicz, Joanna. 2023. „Wyrównywanie szans edukacyjnych studentów z niepełnosprawnościami i szczególnymi potrzebami – nowe wyzwania dla szkolnictwa wyższego w Polsce.” W *Niepełnosprawność i edukacja*, red. Grzegorz Całek, Jakub Niedbalski, Mariola Raław, i in., 79-94. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Szulc, Dorota. 2022. „Normalizacja i włączenie społeczne w teorii i w praktyce kształcenia akademickiego. Wsparcie studentów słabosłyszących i niesłyszących w ekosystemie szkoły wyższej – prezentacja ustaleń badawczych.” *Przegląd Pedagogiczny* nr 1:118-42. <https://doi.org/10.34767/PP.2022.01.07>
- Szumliński, Piotr. 2023. „Ewolucja regulacji prawnych w zakresie dostosowania procesu kształcenia do potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami na przykładzie Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.” W *Wybrane aspekty niepełnosprawności z perspektywy uczelni*, red. Beata Tobiasz-Adamczyk, 203-13. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. <https://doi.org/10.4467/K7496.61/23.23.17997>